

עניני פסח

[א]

בדיקת חמץ

טעם המצוה

נחלקו רש"י ותוס' בטעם מצות בדיקת חמץ, רש"י (פסחים ב, א) כתב שבדוקין את החמץ כדי שלא יעבור עליו בבל יראה ובבל ימצא, והק' עליו בתוס' הרי מדאורייתא בביטול בעלמא סגי כדי שלא יעבור בב"י וב"י, ואפילו אחרי שבדק צריך לבטל, כדאמרינן (פסחים ו, ב) הבדוק צריך שיבטל, א"כ למה לי בדיקה. ולכן פירשו בתוס' בשם הר"י דאע"ג דסגי בביטול בעלמא, החמירו חכמים לבדוק חמץ ולבערו שלא יבא לאכלו. ועי' בספר מגן אבות (להתשב"ץ) שעיקר האיסור של ב"י הוא משום שלא יבאו לאכלו.

וליישב קושיית התוס' על רש"י כתב הר"ן שמדאורייתא יש שני דרכים איך לא לעבור על ב"י וב"י או שיבדוק ויבער או שיבטל, ועי"ש שמוכיח כדבריו שגם בדיקה ישנו מה"ת מהא דאמרינן (פסחים ז, ב) לאור הנר מנא לן ופשטינא ליה מקראי, אלמא דבדיקה נמי מדאורייתא היא וכל שבדק מן התורה אינו צריך לבטל. א"כ בשעה שהוא בודק החמץ הוא עושה מעשה כדי שלא לעבור בב"י וב"י, אע"פ שאח"כ יעשה עוד דבר שיגרום שלא יעבור. מדבריו מבואר שאפילו ימצא חמץ אח"כ אינו עובר משום שקיים מצות התורה, דהיינו שיבדוק.

ב"י על חמץ שאינו ידוע

על עיקר דברי רש"י יש לתמוה ממה שמשמע מדבריו (כא, א) דעל חמץ שאינו ידוע אינו עובר בב"י, שהגמ' אומרת דאי תנא שמותר להאכיל החמץ לחיה הוה אמינא היא עדיפא, משום דאי משירא מצנעא לה, ופרש"י ולא עבר עליה בבל יראה, א"כ איך שייך לומר שבדוק כדי שלא יעבור בב"י הרי אם בודק למצא החמץ, הוי חמץ שאינו ידוע ואינו עובר בב"י.

והנה לקמן (ו, א) אמרינן שמי דעתו לחזור לביתו אפילו יצא מראש השנה חייב לבדוק לפני שיוצא, ומסביר רש"י דכי הדר ביה בימי הפסח, עבר עליה, וההיא שעתא לאו ברשותיה היא דליבטליה, שהרי איסור הנאה הוא ואינו שלו, וכשראהו - עובר עליה. א"כ י"ל שזה גם כוונת רש"י שבדוק כדי שלא לעבור בב"י אם יחזור ויראה החמץ בפסח. אבל לפי"ז לכאורה אינו יכול לפרש כדברי הר"ן, שהרי לפני הבדיקה הוי חמץ שאינו ידוע, ואין חיוב בב"י עליו א"כ גם אין חיוב בדיקה, אלא שתיקנו בדיקה כדי שאם ימצא אח"כ חמץ לא יעבור אז, ודו"ק.

בדיקת ספרים

ידוע שיטת החזו"א שחייב לבדוק ספרים, ומנהגו היה שכל ספר שרצה להשתמש בפסח היה בודק, ולהשאר היה עושה מחיצה י', אבל מנהג העולם אינו כן, וכ"כ בספר הליכות שלמה (פ"ה אות ו) שאין חיוב בבדיקת הספרים. וצ"ב למה.

בדיקת פירורים

והנה בעיקר הנידון האם יש חיוב בדיקה על פירורין, בשו"ע (או"ח תמב, ז) כתוב בצק שבסדקי עריבה, אם יש כזית במקום אחד חייב לבער, ואם לאו, אם היה עשוי לחזק בו שברי העריבה או לסתום בו נקב, בטל במיעוטו, ואם לאו, חייב לבער. וכתב המשנה ברורה (ס"ק לג) דדוקא כשיש בין הכל כזית דאז הכלי מצרפו, אבל כשלא נשאר בין הכל כזית א"צ לבערו, ואפילו אין עשוי לחזק. אבל כתב שאכן יש מחלוקת בין הפוסקים בזה דדעת הרבה פוסקים דאפילו פחות מכזית צריך ביעור. והוא שיטת החיי אדם (חלק ב-ג כלל קיט, ו) בשם הרי"א (יד, אמדפי הרי"ף), וז"ל והצריכו חכמים לבדוק בחורין ובסדקים, דאף על גב דבחורין וסדקים אין לחוש אלא לחמץ כל שהוא כגון פורורין, ופורורין ממילא בטלי ואינו עובר בשום אופן, מכל מקום מחששא דשמא יבוא לאכלו, צריך לבער אפילו כל שהוא. וכן דעת הרדב"ז (חלק א סימן קלה) שמדרבנן פשיטא דצריך לבער, דכיון דחצי שיעור אסור מן התורה דקי"ל כר' יוחנן, חיישינן שמא יבא לאוכלו. ומהאי טעמא אפילו ביטל את החמץ ואח"כ מצא חצי זית צריך לבער, דנהי דפירורין דלאו דעתיה עליויהו ובטילי ממילא (פסחים ו, ב) הני מלי לענין שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא אפילו משהי להו, אבל לא בטילי ממילא לענין שלא יהיה האוכלו אוכל חמץ. ואפילו היכא דבטלי, נהי דמועיל הביטול לענין שלא יעבור עליו אבל לענין שהאוכלו יהיה פטור אין לנו, דאי לא תימא הכי יבטל את החמץ

ערב הפסח, ובתוך הפסח ימלא כרסו ממנו ויאמר עפר בעלמא אני אוכל. (ועל' בזה בספר המכתם פסחים ו, ב)

אבל מסיק המ"ב דדוקא כשראוי לאכילה קצת, אבל אם היה מטונף קצת ופחות מכזית א"צ לבער לכו"ע. ומה"ט כתב הגרשז"א שאין צריך לבדוק הספרים דאם יש פירורים וודאי נמאסים.

הנחת י' פתיתים

כתב הרמ"א (או"ח תלב, ב) שנוהגים להניח פתיתי חמץ במקום שימצאם הבדוק, כדי שלא יהא ברכתו לבטלה. ומיהו אם לא נתן לא עכב, דדעת כל אדם עם הברכה לבער אם נמצא. ומסביר המשנה ברורה (ס"ק יג) דאין כאן חשש ברכה לבטלה, דכן הוא המצוה לבדוק החמץ ולחפש אחריו שמא ימצא ואם לא ימצא אין בכך כלום. והט"ז כתב עוד דהברכה קאי על מה שיבער למחר בודאי מה שישיר מאכילתו, אלא שמהיום מתחיל ע"י הבדיקה. אבל מביא שהח"י כתב דמ"מ אין כדאי לבטל מנהג של ישראל, וגם האר"י ז"ל כתב מנהג זה, ושיניח יו"ד פתיתים, אכן יש ליזהר הרבה שלא יאבד אחד מן הפתיתין.

ובשער הציון (ס"ק יב) כתב בשם ספר פתחי תשובה בשם עמק הלכה, דכהיום שהמנהג לכבד ולנקות הבית מכל חשש חמץ קודם ליל י"ד, יש למנהג זה יסוד מדינא.

בדיקה במקום שניקה

התרומת הדשן (סימן קלג) דן על אלו שנוהגים לטאטא ולכבד כל חדרי ביתם ב' או ג' ימים קודם י"ד, ובאור י"ד מניחים להם ג' או ד' פתיתין במקצת חדרים, וכשבדקים ומוציאים אילו הפתיתים שהניחו להם בני ביתם מפסיקים שוב לבדוק. וכתב שמלתא דפשיטא הוא דלא יאות עבדי, דנמצא במרדכי (ס"א תקל"ה) בשם הירושלמי דאם כבדו וטאטאו הבית קודם לכן, אפ"ה צריך לחזור ולבדוק, אלמא דבכיבוד לחוד לא סגי. ואע"ג דמסיק התם, משום שלא לחלק בין בדיקה לבדיקה, ואיכא למימר דהיכא דעביד בדיקה כ"ש באור י"ד די בכך אחר הכיבוד, דמהשתא לא תחלוק בין בדיקה לבדיקה, מ"מ כתב נמי טעם אחר דכיבוד לחוד לא סגי, משום דילמא מישתכח בגומא, וא"כ במה יצאו החדרים מחובת בדיקה. וכך נפסק בשו"ע (או"ח תלג, יא) שהמכבד חדרו בי"ג בניסן ומכוין לבדוק החמץ ולבערו ונוזהר שלא להכניס שם עוד חמץ, אף על פי כן צריך לבדוק בליל י"ד. וכתב על זה המשנה ברורה (ס"ק מה) שהכיבוד אינו בדיקה גמורה שמא נשתייר חמץ באיזה גומא, ואפילו אם בדק לאור הנר בחורין ובסדקין ג"כ צריך לחזור ולבדוק בלילה ככל ישראל, שלא לחלק בין בדיקה לבדיקה. ולפי"ז כתב בשער הציון (ס"ק נו) אם שייר חדר אחד לבדוק אותו כדין בלילה שפיר דמי, אבל כתב דגם דין זה אינו ברור כל כך, די ש לומר שלא תחלוק קאי אכל בית ובית.

ובספר הל' חג בחג העיר דאולי כוונת התרה"ד במה שכתב שדי בבדיקה כ"ש, שיבדוק כל הבית אבל לא באיכות גבוהה, ובזה יקיים ה"לא תחלוק". אבל זה אינו נכון, שהתרה"ד הרי מיירי באלו שאחרי שמצאו הפתיתים מפסיקים לבדוק, וע"ז כ' התרה"ד שאין בעיא מטעם "לא תחלוק", ורק משום שנקיון אינו בדיקה כראוי, אע"פ שלא בדק כל הבית אלא הפסיק מיד כשמצא הפתיתים. ולפי"ז יש להעיר גם על המ"ב במה שכתב דאולי יש "שלא תחלוק" על כל הבית, הרי בתרה"ד מבואר שאין לא תחלוק.

[ב]

אכילת מצה בע"פ

מצה עשירה

בריש פרק ערבי פסחים (פסחים צט, ב) איתא ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך. והק' בתוס' ומה לא יאכל, אי מצה אפילו קודם נמי אסור כדאמרינן בירושלמי כל האוכל מצה בערב הפסח כאילו בועל ארוסתו בבית חמיו, ואי במיני תרגימא הא אמר בגמרא (קז, ב) אבל מטבל הוא במיני תרגימא, ות' דאיירי במצה עשירה, דלא אסר בירושלמי אלא במצה הראויה לצאת בה חובתו ואוכלה קודם זמנה, אבל מצה עשירה שריא וכן היה נוהג ר"ת (בע"פ שחל שבת לענין סעודה שלישית).

בציקות שך נכרי

כתב מהרש"א דה"ה דמצי לאוקמא בבציקות של גוים דאינו יוצא בה י"ח, כמ"ש התוס' לקמן. אבל כתב דיש לחלק, דמצה עשירה לאו טעם מצת מצוה היא ושרי, משא"כ בצקות של נכרי דטעם מצה היא. היינו

דס"ל למהרש"א שהחילוק בין מצה עשירה ומצה רגילה אינו משום שבמצה עשירה אינו יוצא ידי"ח, אלא משום שלמצה עשירה יש טעם שונה ממצה רגילה. וצריך לומר שס"ל שיסוד האיסור הוא משום שרוצים שיאכל המצה לתיאבון, ולכן רק דבר שטועם כמצה אסור. ולפי דבריו דן בספר מקראי קודש (ח"ב סי' כה) שיהיה אסור לאכול מצה של חמץ שלנו, משום שטעמו מצה שאינו חמץ, אע"פ שאינו יוצא ידי"ח. עוד דנו האחרונים האם יש עצה למלון, בע"פ שחל להיות בשבת, שיגישו מצה שאפו להדיא שלא לשמה, שאינו יכול לצאת ידי חובתו. ולפי המהרש"א שתלוי בטעם בוודאי אסור, שכמובן אין הבדל בהטעם בין אם נאפה לשמה או לא. (עי"ע בזה לקמן)

ויש שמביאים ראיה להמהרש"א מדברי המאירי (פסחים יג, א) שכתב וז"ל שאכילת מצה בכל היום מכוער הדבר, **שמשום תיאבון נאמרה וכל שמלא כרסו ממנה פרה תיאבון**, הרי לן שתלוי בתיאבון א"כ לכאורה תלוי ב"טעם". (ועי' לקמן מה שאפשר לדון בדברי המאירי)

אבל לכאורה דברי המהרש"א צע"ג שהרי כתבו בתוס' שלא אסר בירושלמי אלא במצה הראויה לצאת בה ידי חובתו, ולדברי המהרש"א לא תלוי בזה כלל, אלא תלוי באכילת דבר שיש בו טעם מצה. עוד יש להעיר שתוס' כ' "ואוכלה קודם זמנה", ולפי המהרש"א אין זה הנקודה שאוכל המצה קודם הזמן, אלא שאוכל דבר שיגרום שלא יהיה לו תיאבון בשעת קיום המצוה, ודו"ק.

כבא על ארוסתו בבית חמיו

ויותר נראה לומר בדעת התוס' שעיקר טעם האיסור (כמו שכתבו בתוס' בשם הירושלמי) הוא משום דהוי כבועל ארוסתו בבית חמיו, דהיינו שהקדים אכילת המצה קודם הזמן, ולא חכה עד הלילה. [ועי' בראשונים (מהר"ם חלווה ואבודרהם ועוד) שטרחו למצא שבע ברכות שמברכים לפני אכילת מצה, כמו השבע ברכות שמברכים לחתן וכלה לפני שמתרים זה לזה] ולכן אינו אסור אלא דבר שהיה יכול לצאת בו ידי חובתו, דאילו בשאר מצות למה לו לחכות, הרי אין זה המצה שיאכל בערב. ולפי"ז פשוט שגם בציקות של נכרי מותר לאכול ע"פ, משום שאינו יכול לצאת בהם ידי"ח בערב, ודלא כדברי המהרש"א. ומצה שהיא חמץ ג"כ אין בזה איסור, אע"פ שטעמו כטעם מצה של פסח, וכן מצה שנאפה שלא לשמה. ולפי"ז מובן המשך התוס' במה שכתב "ואוכלה קודם זמנה", דזה כל האיסור שלא חכה עד הלילה.

שוב ראיתי שכן מבואר בדברי הריב"ש (שו"ת סימן תב) וז"ל אבל מצה עשירה, מותר שהרי אינה ראויה לצאת בה ידי חובתו בפסח, ואין בה משום אירוסין דמצה, **שהרי אין מצה זו ארוסתו, שהרי אינה ראויה להנשא אליו הלילה**. ומסיים שכ"כ בתוספות, מבואר שכך פירש דברי התוס'. (ועי' בסמוך שגם המאירי ותוס' רי"ד ס"ל שמותר לאכול בציקות של נכרי ע"פ.)

מחמת תיאבון

הבאנו דברי המאירי שהאיסור תלוי בתיאבון, ומה שכתבו האחרונים שלדבריו אינו נאסר אלא דבר שיש טעם מצה, אבל עי' במאירי בסוגיין שהביא תירוץ של תוס' שלא אמרו כבא על ארוסתו אלא במצה הראויה לצאת בה ידי חובתו, **הא מצה עשירה או בציקות של נכרי** או של אורז ודוחן לא, הרי לן להדיא שבחזא מחמת שם מצה עשירה ובציקות של נכרי, וע"כ שאינו תלוי בטעם מצה אלא בזה שאינו יכול לצאת בהם ידי"ח.

כשיטת המאירי שמותר לאכול בציקות של נכרי מצינו גם בתוס' רי"ד, דיעו"ש שבתחלת דבריו ר"ל שהבבלי חולק על הירושלמי, ואינו סובר כלל שיש איסור לאכול מצה בע"פ, ואח"כ כתב שאפילו את"ל דאית ליה, מצי למיכל בציקן של גוים שאין בהן שימור, דע"כ לא אסר בירושלמי אלא מצה שיש בה שימור הראויה לצאת בה ידי חובה בלילה. ולפי"ז מה שכתב בספר הלכות חג בחג (פרק י"ד הע' 9) שפשוט שאסור לאכול מצה שלא נשמר לשמה, לענ"ד אינו פשוט כ"כ שיש לנו כמה וכמה ראשונים שמקילים. ומש"כ שאנן הולכים בשיטת הב"ח שתלוי בתיאבון ולכן אסור, אינו פשוט כלל שהרי גם המאירי כתב להדיא שתלוי בתיאבון, ובכל זאת התיר בציקות של נכרי אע"פ שטעמם כטעם מצה.

מצה שלא לשמה

כשיטת המאירי שמותר לאכול בציקות של נכרי מצינו גם בתוס' רי"ד, דיעו"ש שבהתחלה ר"ל שהבבלי חולק על הירושלמי, ואח"כ כתב שאפילו את"ל דאית ליה, מצי למיכל בציקן של גוים שאין בהן שימור, דע"כ לא אסר בירושלמי אלא מצה שיש בה שימור הראויה לצאת בה ידי חובה בלילה. ולפי"ז מה שכתב בספר הלכות חג בחג (פרק י"ד הע' 9) שפשוט שאסור לאכול מצה שלא נשמר לשמה, לענ"ד אינו פשוט

כ"כ שיש לנו כמה וכמה ראשונים שמקילים. ומש"כ שאנן הולכים בשיטת הב"ח שתלוי בתיאבון ולכן אסור, אינו פשוט כלל שהרי המאירי כתב להדיא שתלוי בתיאבון, ובכל זאת התיר בציקות של נכרי אע"פ שטעמם כטעם מצה.

פולמוס בענין מצה שנאפה שלא לשמה

בשנת תשמ"א פירסם הגר"ב זולטי זצ"ל עצה שישתמשו בערב פסח שחל בשבת במצה שנעשה בהדיא שלא לשמה, וזה עצה מיוחדת למלונות שיש להם בעיא מה לעשות עם שארית החמץ, ובמצה זו אין בעיא משום שאינו חמץ, וגם אין חשש של אכילת מצה ע"פ, שאין זה מצה שיכול לצאת בו ידי"ח. וראיתי בספר נתיבי המנהגים שהגריש"א זצ"ל הסכים עמו, אלא שאמר שאין לסמוך על זה אלא בע"פ שחל להיות בשבת דהוי שעת הדחק. ובשו"ת דברי יציב (או"ח סימן קפח) העיר שלהני ראשונים דסגי בשימור מחמץ גרידא, יוצא בה ידי חובתו, וא"כ אסור לאוכלה בער"פ. ולכן כתב דאין להתיר אלא בחולה שאוכל רק מפני ההכרח, או כשיש צורך להתיר לאנשי הצבא שמוטב שיאכלו מצה משיאכלו ח"ו חמץ, אבל לא מטעם ההיתר דשלא לשמה.

והיו כמה רבנים שהתנגדו בתוקף להמצאה זו. בשו"ת מנחת יצחק (חלק ח סימן לז) דן בזה באריכות ומביא ראיה מהא דכתב הרמ"א (סי' תמ"ד ס"א), דבמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה, יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בשר ודגים, ואם איתא שמצה שנאפה בשמירה מחימוץ ורק נעשה של"ש דמותר לאכול בערב פסח, למה לא נתן עצה זו, ונרויח דאף במדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה אפשר לעשות סעודה שלישית במצה שנאפה של"ש, אלא ע"כ דס"ל דאף מצה כזו אסור בערב פסח. עוד הוכיח ממ"ש המג"א (סי' תמ"ד סק"ב) בשם השל"ה בשם הזוהר שרשב"י ה"ל עוסק בתורה במקום סעודה ג' עיי"ש, וכ"כ בבאור הגר"א שם (ד"ב ובמדינות) דכ"ה בזוהר פ' אמור, דסעודה זו נדחית מכל וכל, ואם היה מותר לאכול מצה שנאפית של"ש הרי יש תקנה לדבר וז"פ. אף דעדיין קשה דהרי יכול לאכול מצה עשירה, והאיך קאמר דאין תקנה לדבר, י"ל דס"ל כמ"ש המהר"ל בספר גבורות ד' וב"ח, הביאם המג"א (סי' תע"א סק"ה), דדוקא בלא מים מותר בער"פ דאין יוצאין בה, אבל עם מים יוצאין בה ואסור בער"פ, ובלא מים אין מברכין עליו בהמ"ז, ולדיעה א' (בסי' רצ"א סעי' ה') צריך לעשותה בפת דוקא שמברכין עליו בהמ"ז.

[מה שכתב שבמצה עשירה אין יוצאין חיוב סעודה שלישית, צ"ע שהרי אם קובע עליו סעודה בוודאי שמברך עליו ברכה"מ, כמו בכל פת הבא בכיסנין, וצע"ג.]

ומסיק המנחת יצחק שהעולה מדברי השו"ע ופוסקים ראשונים ואחרונים הנ"ל אשר מפיהם אנו חיים, וכן עמא דבר מדור דורות, שלא לאכול שום מצה בער"פ כל היום באין חילוק אם נאפה לשמה או שלא לשמה. וכמה גדול כח המנהג שלא לבטלו, עי' בתשו' מהרי"ק (שורש ט') באריכות שכתב שאפילו נגד הלכה אין לבטל המנהג.

וכדבריהם יש מקור בשו"ת תשב"ץ (חלק ג סימן רס) שכתב וז"ל ומצה זו הנאסרת לאו דוקא מצה המשומרת, אלא כל מצה אסור, אלא א"כ היא מצה עשירה כגון שלש אותה בשמן ודבש בלא מים כלל, וכן אמרו כי רבינו תם ז"ל ה"ל נוהג ערב פסח לאכול מצה עשירה אחר שיצא מבית המרחץ, וכשחל ע"פ בשבת ה"ל עושה בה סעודה שלישית.

לאו הבא מכלל עשה

בספר הרוקח (הלכות פסח סימן רפ) מצאנו טעם מחודש באיסור אכילת מצה ע"פ, וז"ל ואסור לאכול מצה בערב הפסח דכתיב בערב תאכלו מצות. לכאורה כוונתו דהוי לאו הבא מכלל עשה, ר"ל שרק בערב תאכלו מצה ולא ביום שלפני, אבל צ"ע שבפשוטו רק היכא שיש פסוק מיותר אפשר לומר דהוי לאו הבא מכלל עשה, אבל היכא שצריך הפסוק בשביל עשה מהכ"ת שיש גם לאו הבא מכלל עשה.

[כדוגמא לדבר מצינו ברמב"ן עה"ת (ויקרא כא, יג - יד) עה"פ והוא אשה בבתוליה יקח - שכתב פירוש אבל לא בעולה, והוא לאו הבא מכלל עשה. ואמר כי אם בתולה מעמיו יקח אשה - לצוות עליו שיקחנה, וזהו שאמרו רבותינו (הוריות יא ב) מוזהר על האלמנה ומצווה על הבתולה. וכך שנו בתורת כהנים (פרק ב ו), כי אם בתולה, מלמד שהוא מצווה על הבתולה: הרי לן שרק היכא שיש עשה מיותר אז אמרינן דבא ללאו הבא מכלל עשה, אבל העשה הראשון הוא לעשה.]

כדברי הרוקח מצינו גם בבה"ג (פרק כל שעה) אלא שהוא מוסיף טעם של חביבות וטעם של כבועל ארוסתו, ועי"ש שכותב כל הג' טעמים בחטיבה אחת, וצ"ע.

[ג]

הסיבה

הסיבה בד' כוסות

(פסחים קח, א) יין איתמר משמיה דרב נחמן צריך הסיבה ואיתמר משמיה דרב נחמן אין צריך הסיבה, ולא פליגי הא בתרתי כסי קמאי הא בתרתי כסי בתראי, אמרי לה להאי גיסא ואמרי לה להאי גיסא, אמרי לה להאי גיסא ... השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי אידי ואידי בעו הסיבה.

כ' הר"ן (כג, א בדפי הרי"ף) דאע"ג דבעלמא קיימא לן איפכא דכל ספקא דרבנן לקולא, הכא כיון דלאו מילתא דטירחא היא עבדינן לרווחא דמילתא. עוד תי' דעל כרחך בעי למיעבד הסיבה בכולהו, דאי ניזיל לקולא אמאי נקיל בהני טפי מהני, ואי נקיל בתרוייהו הא מיעקרא מצות הסיבה לגמרי.

המשנה למלך (הלכות מגילה וחנוכה פרק א, יא) הק' סתירה מדברי הר"ן (פ"ק דמגילה) לענין עיירות המסופקות אם הם מוקפות חומה מימות יהושע בן נון או לא, דהורו הגאונים שהולכין בהן אחר רוב עיירות שרובן אינן מוקפות חומה וקורין בהן ב"ד, ועוד שאפילו תאמר שהוא ספק שקול הו"ל ספק של דבריהם ולקולא ונמצא פוטרו בשניהם ובטל ממנו בודאי מקרא מגילה, לפיכך קורא בראשון ופטור בשני ע"כ. ומסביר המש"ל דכיון דמן הדין הוי ספק של דבריהם ולקולא, אלא דלא אפשר למיזל לקולא דא"כ נמצא אתה פוטרו לבשניהם, דבכל יומא ויומא איכא למימר שמא אינו חייב ביום זה, משו"ה אמרינן דיקרא בראשון ופטור בשני משום דהוי ספק של דבריהם, דשמא נפטר במה שקרא בראשון, ומאי דאמרינן דיקרא בראשון הוא משום דכיון דעכ"פ צריך לקרות יום אחד או ב"ד או בט"ו צריך לקרות ב"ד, דתיכף שבאה המצוה לידו צריך שיקיימנה. אבל הק' ממ"ש הר"ן בסוגיין דלפי מ"ש הר"ן במגילה ה"נ גבי הסיבה הו"ל שיעשה היסבה בתרי קמאי דוקא, ואח"כ נאמר שמספק כבר קיים מצוותו.

ותי' המש"ל מ' דיש לחלק בין כשהספק הוא בתקנת חכמים דאז כדי שלא תיעקר תקנתם צריך לקיים בכל מאי דאפשר שתקנו כגון במצות הסיבה, דאם יסב בתרתי קמאי, את"ל דתקנת חכמים היתה בכסי בתראי נמצא שנתבטלה תקנת חכמים מכל וכל, אבל גבי מגילה דתקנת חכמים במקומה עומדת בנוגע לכל העולם, אלא דיש קצת עיירות דמסופקות באיזה יום יקראו, נהי דלא מהני טעמא דספק של דבריהם לפוטרו מכל וכל, מ"מ היכא דקרא ב"ד מהני טעמא דספק של דבריהם לפוטרו מקריאה בט"ו.

גדר מצות חירות

הגרי"ז (הל' פסח) מסופק בעיקר גדר של מצות הסיבה, האם היא מצוה כללית לעשות את עניני הסדר בהסיבה, אלא שתיקנו דהעיקר היא בשתיית ד"כ או אכילת מצה, או דילמא שהוא דין באכילת מצה וד' כוסות שצורת המצוה היא לעשותו בהיסבה. ועי"ש שרוצה לומר שנחלקו בזה הרא"ש והרמב"ם. דהנה הרא"ש כתב שאם אכל המצה או שתה היין בלא הסיבה צריך לחזור ולאכלו בהסיבה, וכתב הגרי"ז שאם איתא שהוא מצוה כללית למה חייב לחזור ולאכלו, הרי קיום המצוה לא נפגם כלל, אלא שלא קיים מצות הסיבה. עוד יש להעיר שהיות והמצוה כבר קיים המצוה לא ירויח כלום במה שיעשנה עוד הפעם בהסיבה, שכבר קיים מצותו. (אולי תלוי האם שייך לקיים מצוה פעמיים, ואכמ"ל) אבל אם נאמר שהוא דין בד"כ ואכילת מצה ניחא, שמשום שלא קיים המצוה כתיקונה צריך לחזור ולקיימה בהסיבה.

אבל ממה שכתב הרמב"ם (פ"ז מהל' חו"מ ה"ז) שלכתחילה יש לאכול כל הסעודה בהיסבה מבואר שמצות הסיבה הוא מצוה כללית, ולא רק סניף במצות ד"כ ואכילת מצה.

אשה ובן

הגמ' ממשיכה דאשה אצל בעלה לא בעיא הסיבה, ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה. פ"ה הרשב"ם מפני אימת בעלה וכפופה לו. ובשם השאילתות דרב אחאי (פרשת צו שאילתא עו) פ"ה דלאו דרכיהו דנשי

למיזגא. והר"ן פ' טעם שלישי לפי שהאשה משמשת לבעלה. ויהיה נ"מ בין הטעמים שלפי הרשב"ם והר"ן דווקא אשה נשואה פטורה, אבל לפי השאלות כל אשה פטורה. ובאמת תלוי גם בגירסת הגמ' שגירסא שלנו הוא שאשה בפני בעלה פטורה, משמע כדברי הרשב"ם והר"ן, אבל הר"ף גרס סתם אשה פטורה מהסיבה (ומשמע שזה גם גירסת הרשב"ם) ולדבריו פשוט שכל אשה פטורה, בין פנויה בין נשואה.

נשים שלנו

איתא בשו"ע (או"ח תעב, ד) שאשה אינה צריכה הסיבה אלא א"כ היא חשובה, וכתב הרמ"א שכל הנשים שלנו מיקרי חשובות, אך לא נהגו להסב כי סמכו על דברי ראבי"ה דכתב בזמן הזה אין להסב.

הנה במה שסתם השו"ע שנשים פטורות מהסיבה ואינו מחלק בין נשואות לפנויות מבואר שגרס כהר"ף, וא"כ ע"כ אין הטעם כפירוש הרשב"ם או הר"ן, דא"כ רק אשה נשואה, אלא הטעם כהשאלות שאין דרך נשים בהסיבה, וכ"כ להדיא במשנה ברורה (ס"ק יב) וז"ל דסתם אשה אין דרכה להסב בשום פעם. אבל א"כ ק' מה שהביא הרמ"א דברי המרדכי שנשים שלנו חשובות, וזה לא יתכן אלא לדברי הרשב"ם ד"ל שהיום אינן נכנעות כ"כ כמו שהיה פעם, אבל לדברי השאלות לא יתכן, שאע"פ שבזמן הגמ' היה אפשר לומר שנשים חשובות חייבות, דאולי נשים חשובות דרכן היה בהסיבה, אבל בזה"ז אין דרך נשים חשובות להסב, ואדרבה כהיום אין דרך גם לאנשים להסב, שהרי לית מאן דפליג על הראבי"ה שאין דרך להסב בזה"ז. אלא שלכאורה ס"ל שאע"פ שאין הדרך להסב אבל תיקנו דווקא שיסבו, א"כ אין סיבה לחייב נשים בזה"ז הואיל וחשובות הן, שהרי סוף כל סוף לא התחדש אצלן שום סיבה להסב.

דרך חירות או איסור

אמנם יש להסתפק בטעם הרשב"ם האם הפטור מטעם החיוב שיש לאשה לכבד בעלה, או שזה מציאות, שיש לה את האימה והכפיפות ולכן לא הוי דרך חירות. ונראה יותר שכוונתו כצד השני שהרי אין חיוב לאשה לירא מבעלה, ועוד דבסמוך לגבי בן אצל אביו שצריך הסיבה, כתב הרשב"ם דלא הוי כפוף כל כך, ואם איתא שאשה פטורה מצד חיובה לבעלה, א"כ כ"ש בן שיש לו חיוב לירא מאביו, ובכ"ז הוא פטור, אלא ע"כ שאשה פטורה משום שיש לה הנהגה של יראה ולא הוי דרך חירות משא"כ בבן דשפיר הוי דרך חירות. וכן יש להסתפק לגבי תלמיד אצל רבו שפטור מהסיבה משום ד"בורא רבך כמורא שמים", האם משום חיוב של מורא, או משום שאינו דרך חירות, ונראה שתלוי הא בהא, שאם בבן אין פטור מחמת חיוב כבודו, ה"ה בתלמיד אצל רבו.

והנה התוס' מסופקים בבן אצל אביו שהוא גם רבו האם הוא פטור מהסיבה, והרא"ש פסק שהוא באמת פטור. וכתבו הראשונים (אבודרהם, אורחות חיים, מאירי ושאלות) שהטעם הוא משום דאביו מוחל על כבודו מן הסתם ולא צריך לשאול אותו, אבל נראה שלפי הרשב"ם אינו צריך לזה, שאין חיוב מורא אוסר עליו להסב ולכן לא צריך מחילת האב, אלא כל הדיון הוא מטעם האם זה דרך חירות, א"כ י"ל שכמו שאומרים שבדרך הטבע אין הבן כפוף כ"כ לאביו ולכן שפיר הוידרך חירות, א"כ אפילו אם הוא רבו נמי עדיין הוי דרך חירות.

ונראה שהשאלות הולך פה לשיטתו, שכתב שספק הגמ' בתלמיד אצל רבו הוא מה עדיף חיוב מורא לרבו או חיוב הסיבה, א"כ לדבריו באמת יש סתירה חיוב מורא לחיוב הסיבה, ולכן הוצרך לפרש שאב שהוא רבו מוחל על חיוב כבודו.

אשה חשובה

בהא דאמרינן שאשה חשובה חייבת בהסיבה, נחלקו הראשנים בגדר אשה חשובה, ולכאורה תלוי ביסוד הפטור של אשה. רבינו מנוח (פ"ז מהל' חמור"מ ה"ח) מביא כמה פשטים א' אשה שאין לה בעל והיא גברת הבית, ב' שהיא חשובה בפרי ידיה אשה יראת ה' בת גדולי הדור כוללת שבחי אשת חיל, ג' שיש לה עבדים ושפחות הטורחים בעניני המאכל והיא יושבת בקתדרה.

והנה לפי הר"ן שהיא פטורה משום שהיא עסוקה בשימוש של הבעל צריך לפרש כמהלך השלישי, וכ"כ להדיא רבינו מנוח. ולפי הרשב"ם יש לפרש כמהלך הראשון, שאם היא גרה לבדה אין כאן אימת בעלה, ולענין מהלך השני תלוי במה שהסתפקנו לעיל אם הפשט ברשב"ם משום חיוב מורא או משום שאין זה

דרך חירות, דלפי הצד הראשון אפילו היא חשובה יש לה אותו חיוב, אבל אם מטעם דרך חירות אז י"ל שאם היא חשובה אין לה את היראה וההכנעה.

הסיבת ימין

בספר אור זרוע (הלכות פסחים סימן רנו) כתב שהסיבת ימין הסיבה אינה הסיבה משום שאין זה דרך חירות, אפילו שלא בשעת אכילה, ואפילו בביהכ"נ כשנופלים על פניהם אין נופלין אלא על צד שמאל שנראין בני חורין יותר. ודבריו תמוהים ביותר דמאי שייטיה נפילת אפים לחירות, אדרבה שם לכאורה רוצה להכניע עצמו. וראיתי בהערות אור זרוע (הוצאת מכון ירושלים) שיש תוספת בכת"י שנופל על הימין כדי שיקום כבן חורין שהרי בנפילה זו נמחלים עוונותיו, היינו שאין החירות בשעת הנפילה אלא אח"כ כשנמחל לו עוונותיו. עוד הביאו שם בשם השבולי הלקט שרוצים שיכניע עצמו באופן שבלי הנפילת אפים היה דרך חירות, וז"ל (ענין תפילה סימן ל) ומצאתי בשם רב האיי גאון זצ"ל הנפל על פניו צריך להטות לצד אחד ולא יהיה מוטה על צדו הימנית אלא על צדו השמאלית, והטעם משום דתנינן תמן הסיבת שמאל שמה הסבה, וזוהי הסבת בני חורין ומלכים, הלכך באותו צד שנראה כבן מלך ואיש חורין באותו צד צריך ליכנע לפני המקום.